

Lokal Historisk Forening for Tølløse Egnen

Efterår 2014

*50 års jubilæum i 1978 hos Jan Frost, Tølløsevej 15. Fra v. Lisa Frost, Jan Frost og Mary Jensen (Jans mor). Læs om butikken og husets mere end 100-årige historie inde i bladet.
(Foto: John Milo Larsen).*

Tølløsevej 15: Et hus - dets beboere og forretninger gennem mere end 100 år

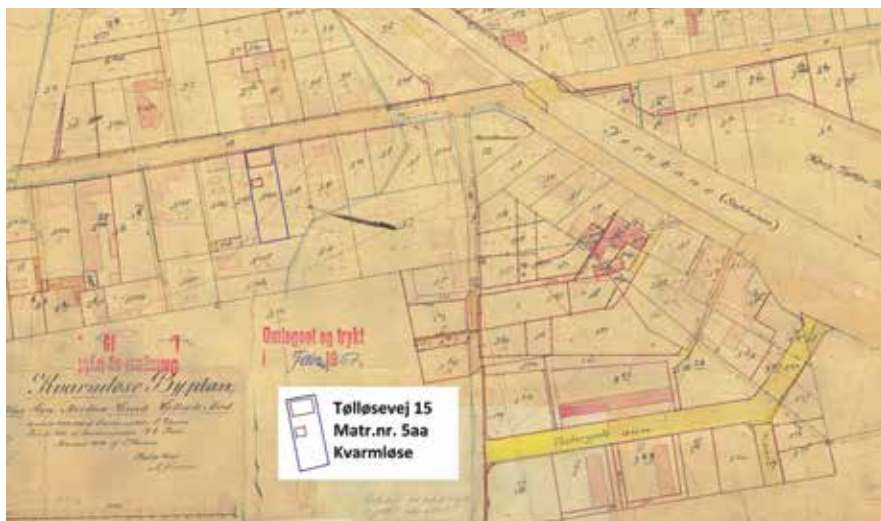
I efteråret 2013 lukkede Lisa og Jan Frost deres urmager- og guldsmedeforretning efter mere end 100 års urmagervirksomhed i det samme hus. I den forbindelse var Holbæk Museum på besøg for med billeder og interview at dokumentere, at en af de sidste gamle håndværkerforretninger på Tølløsevej drejede nøglen om.

Vi blev ved den lejlighed bevidste om, at der har været mange familier og butikker knyttet til huset, så

vi satte os for at fortælle hele husets historie. Det er gjort ved søgninger i folketællinger, kirkebøger, matrikelkort, arkiver samt interviews med tidligere og nuværende beboere og naboer, som også har udlånt billeder.

Tølløse stationsby bebygges

I 1874 blev der på åben mark anlagt en station med tilhørende ledvogterhus mellem Kvarmløse og Gl. Tølløse. I forbindelse med sta-

Matrikelkort 1899-1967: matr. 5aa med hovedhus og røgeri, markeret med blå.
(Kort- og Matrikelstyrelsen).

Tølløsevej i starten af 1900-tallet. Hus nr. 3 på venstre side ejes af Søren Hansen. (Postkort, Tølløse Lokalhistoriske Arkiv).

tionen blev der opført en købmandsgård, og det blev starten på udviklingen af det, vi i dag kender som Tølløse stationsby. På matrikelkort fra 1872-1903 og 1899-1967 kan man følge, hvordan husene blev opført fra stationen og videre ud på Jernbanevej, Kvarmløsevej og Tølløsevej.

Det var i begyndelsen mest småkårsfolk, der flyttede til stationsbyen. Det var en almindelig opfattelse, at for at starte forretning eller drive håndværk i Tølløse behøvedes ingen startkapital, så ved flid og sparsommelighed fik mange af disse nybyggere ret gode kår.

Træskomager Søren Hansen nævnes blandt de håndværkere, som

var med til at præge byens udvikling omkring år 1900. Han er med sin hustru og 3 børn afbildet på et gruppebillede af Skt. Stefanskirkens menighed taget ved kirkens 25 års jubilæum i 1904. Han er på det tidspunkt medlem af kirkens Ældstegruppe.

Matr. nr. 5aa handlet 3 gange fra 1896-97

Det første skøde på huset på Tølløsevej 15 er ifølge realregistret udstedt i 1896 til Ole Christoffersen. Han sælger det samme år videre til Hans Andersen, som i 1897 sælger til Søren Hansen. Ved folketællingen fra 1901 bor der 2 familier i huset: ejeren af huset, træskoma-

De små billeder fra venstre: sønnen Johannes, sønnen Thorvald, Søren Hansen og hustruen Karen Marie, datteren Marie. (Foto: Den evangelisk-lutherske Frikirkes Arkiv og Jernløse Lokalhistoriske Arkiv).

ger Søren Hansen med hustru, 2 sønner, 2 døtre samt en logerendede træskomager. Begge forældre er født i Aagerup sogn. Af senere folketællinger fremgår det, at familien Søren Hansen er flyttet til Tølløse fra København i 1894 og er medlem af den evangelisk-lutherske frikirkekemenighed i Igelsø. Den anden familie i huset er banearbejder Rasmus Mikkelsen med hustru og barn.

To håndværkere i samme hus

I Folketællingen fra 1906 bor træskomagerfamilien stadig i huset, men banearbejderen er udskif-

tet med den ugifte urmager Laurits Petersen, som ifølge oplysninger i folketællingen 1911 er flyttet til Tølløse fra Odense i 1902, men er født i Vollerslev ved Præstø. De to familier bor i samme hus og driver forretning i hver deres del af huset. Træskomageren til venstre med det største butiksareal og urmageren til højre. Træskomagerens sønner uddannes som håndværkere og er i 1916 henholdsvis tømrer- og malersvend. I denne folketælling har træskomager Søren Hansen en formue på 3.600 kr., mens urmager Laurits Petersens er på 8.700 kr.

Tølløsevej 15: Et hus - dets beboere og forretninger gennem mere end 100 år

ved Gudrun Lund

I 1921 bor tre ugifte børn stadig hjemme. Thorvald er nu lærer, Johannes er stadig malersvend og datteren Marie har ikke noget erhverv. Sønnen Johannes køber huset i 1923, samme år hvor han bliver gift. I Frikirkemenighedens protokol står der: *Ungkarl Søren Marius Johannes Hansen og Ugift Sophie Louise Marie Hagedorn, Tølløse. Borgerligt viet 1923, 4. August. Kirkeligt viet 1923, 5. August. Kirkesalen "Saron", København.*

Karen Marie Hansen døde i 1927 og blev begravet på Tølløse kirkegård af frikirkens præst Christen Dalmose. Træskomager Søren Hansen døde i 1946 i en alder af 88 år. Han blev begravet af frikirkens præst C.M. Christensen. Den ældste generation var således tilknyttet menigheden i Stefanskirken til de døde.

Både Søren Hansen og Johannes Hansen drev røgeri i et mindre hus i haven. Dette hus eksisterer stadig med skorsten, røgeovn og das.

Jan Frost og naboen John Milo Larsen, Tølløsevej 17, fotograferet foran det tidligere røgeri. (Foto: Holbæk Museum, 2014).

Røgeriets skorsten og tag anes i midten af billedet. (Foto: Lisa & Jan Frost).

Urmager og guldsmed Laurits Petersen 1902-1928

Ved Folketællingen i 1925 bor der 3 familier i huset, træskomager Johannes Hansen med hustru og nyfødt barn, hans forældre, samt den fortsat ugifte urmager og guldsmed Laurits Petersen. Det er den sidste folketælling, hvor Laurits Petersen nævnes på denne adresse. Vi ved ikke, hvad der derefter sker for ham. Han er ikke fundet død i kirkebogen for Tølløse mellem 1925 og 1930.

Om urmager Laurits Petersen fortælles det, at han drev forretning på en afslappet måde. Hvis folk kom og skulle købe en sølvske til en gave, så tog han tre frem og

lagde dem på disken og gik derefter ind og fortsatte sit arbejde i værkstedet. Når kunderne havde bestemt sig, kaldte de på ham for at afslutte handlen. Somme tider kunne kunderne komme til en tom butik. Så gik de bare over til smedjen på den anden side af vejen. Det var almindeligt kendt, at Laurits Petersen somme tider fik en sludder med genboen.

Urmager og guldsmed Poul Jensen 1928-1957

I Folketællingen for 1930 har træskomand Johannes Hansen fået et barn mere. Søren Hansen er enkemand og har en logerende urmager, Poul Frederik Jensen, født

Af forretningsskiltet fremgår, at urmageren tilbød optik. Det var almindeligt, at urmagere lavede briller efter lægerecept. (Foto: Lisa & Jan Frost, 1950'erne).

Announce fra 1931. (Lisa & Jan Frost).

Urmager og guldsmed Poul Jensen bag disken i forretningen. (Foto: Lisa & Jan Frost).

i Oxbøl 1896. Det er Jan Frosts far, som kom til Tølløse i 1928, hvor han for 156 kr. fik "Næringsbevis som Urmager og Guldsmed". Han havde værksted og butik i lejede lokaler, men det lykkedes aldrig at få en skriftlig lejekontrakt med Johannes Hansen.

Poul Jensen var udlært i Bramminge, kom derfra til Svinninge og derefter til Holbæk, hvor han havde anskaffet en motorcykel af mærket Harley Davidson. Den og dens ejer faldt Mary Hansine Nielsen fra Agerup for. De blev viet i Ågerup kirke i 1931. I begyndelsen

Urmager Poul Jensen og sønnen Jan på Tølløsevej omkring 1954. (Foto: Lisa & Jan Frost).

boede de til leje på 1. sal i nabohuset på Tølløsevej 13. De købte senere bestyrerboligen til Elværket over for forretningen på Tølløsevej 10. Jan Frost Jensen blev født i 1941. Urmager og guldsmed Poul Jensen døde i 1957 på Centralsygehuset i Holbæk 61 år gammel. Hans hustru Mary videreførte forretningen med hjælp fra forskellige urmagersvende til 1972. Hun døde i 1999, 93 år gammel.

Træskomager, røgeri udvides med Tapet- og Farvehandel 1923-1967

Johannes Hansen købte som nævnt hele huset i 1923 og ejede det til 1967. Han var udlært maler og tog i sine unge dage på studie-

rejser i udlandet. I en avisomtale fra 1952 står der:

Farvehandler Johs. Hansen, Tølløse fylder på lørdag den 11. oktober 60 år. I sin ungdom tog Johs. Hansen uddannelse som maler og foretog længere studierejser i udlandet. Hans kunstneriske sans har vedligeholdt kærligheden til pensel og palet gennem årene. Han har holdt flere salgsudstillinger af sine malerier, og stafeliet med lærredet er vistnok stadig hans kæreste hobby. Efter sit giftermål overtog Hansen sine forældres ejendom med røgeri- og fodtøjsforretning i Tølløse, som han senere har udvidet til tapet- og farvehandel, hvor han ved sin sans for farver har skabt en kunde-

Tølløse Kirke malet af Johannes Hansen. (Tølløse Lokalhistoriske Arkiv, udateret).

kreds for hvem han ofte må være rådgiver. Han har været aktiv deltager i såvel søndagsskolearbejdet som i det kristne ungdomsarbejde og svingede i en længere årrække taktstokken over de unges sangkor i Tølløse, ligesom hans hjem har været et skattet samlingssted for mange unge.

Tølløse Lokalhistoriske Arkiv har to billeder malet af Johannes Hansen. Lisa og Jan Frost har et maleri af Ågerup kirke fra 1945. Et bestillingsarbejde af Mary og Poul Jensen, som blev viet dér i 1931.

Johannes Hansen og hustruen Sophie fik 3 børn. Sønnen Otto og datteren Inger er begge døbt i Stefanskirken i henholdsvis 1925 og 1927. Sønnen Poul blev i 1932 døbt i Soderup kirke. Familiens efterfølgende kirkelige handlinger foretages af sognepræsten i Tølløse. De var tilknyttet Indre Mission og kom i missionshuset Mamrelund.

Ved Pouls dåb står der, at Johannes Hansen er træskomager og farvehandler. Han praktiserede begge erhverv til han solgte huset og forretningen i en alder af 77 år. Jan husker, at han sad i kælderen og lavede træsko med spidse snuder. Han husker også, at bønderne kom med pølser og skinker, som blev røget i røgeriet. Købmand Bent Christensen havde ham som kunde fra 1960. Han kom dagligt og købte, hvad han havde brug for, og Bent Christensen husker ham som et venligt og kreativt menneske.

Jan Frost og John Milo Larsen husker ham som en gammel lidt mut mand. Det sidste skyldes måske aldersforskellen, for til Jan lavede han en drage med øjne, næse og mund malet med vandfarve. Den havde også en lang hale af papir. Hustruen Sophie døde i 1961. Johannes Hansen sælger huset og forretningen i 1967 og flytter til datteren i nærheden af Tersløse. Dermed sluttede familien Hansens tilknytning til huset efter næsten 70 år. Johannes Hansen døde i 1986, 94 år gammel. Han er begravet på Tølløse kirkegård.

3 farvehandlere på 14 år 1967-1981

Den nye ejer Ole Eskjær Hansen kom fra Karlslunde. Han var uddannet maler, men ønskede på

*Ole Eskjær Hansen fotograferet i døren til
forretningen omkring 1970.
(Foto: Niels Eskjær Hansen).*

Tølløsevej 15: Et hus - dets beboere og forretninger gennem mere end 100 år

ved Gudrun Lund

*Inge og Ole Eskjær Hansen i baglokalet.
(Foto: Niels Eskjær Hansen).*

grund af en dårlig ryg et mindre anstrengende arbejde. Han kaldte forretningen for Farve - Tapet og boede med hustruen Inge og sønnen Niels i lejligheden på 1. sal. Niels fortæller, at der på 1. sal var stue, 2 værelser og toilet. Køk-

kenet var i stueetagen, mens der var vaske- og baderum i kælderen. Han husker, at det var en hyggelig lejlighed. Haven var ret stor og med en røgeribygning, som de dog ikke brugte.

En ikke uvæsentlig grund til at familien efter nogle år ønskede at flytte fra Tølløse var, at de var utrygge ved at bo oven på et varelager af tapet og særdeles brandbare væsker. De havde en rebstige klar til brug på 1. sal. Der var også stor konkurrence fra byens trælasthandel, så i 1971 blev forretningen solgt til Stig Katholm, der også boede på 1. sal med sin familie. Han gennemrenoverede husets kælder og loftsetage til det udseende, som den har i dag, hvor der

*Poul Christensen med hustruen Tove og den første bestyrer Tom Mortensen i 1977.
(Foto: Tove Christensen).*

er badeværelse i lejligheden. Han fortæller, at forretningen gik godt. Han klarede den stille vinterperiode ved at sælge forskellige juleting, men af familiemæssige grunde solgte han i 1977 til malermester Poul Christensen fra Ugerløse.

Poul Christensen havde allerede en farve- og tapetforretning i Ugerløse, hvor der også blev solgt legetøj, gaveartikler og udleveret apotekervarer. Butikken i filialen på Tølløsevej blev ombygget for 40.000 kr. med ny facade og to store vinduer. Baglokalet og butikken blev slået sammen til et stort rummeligt lokale med plads til maling og tapetprøver. Der var lagerlokale i kælderen. Forretningen genåbnede som Sadolin Farve-

handel med Tom Mortensen som den første bestyrer. Han boede i begyndelsen i lejligheden på 1. sal. Forretningen havde tonemaskine til indfarvning af maling, et stort udvalg med omkring 150 tapeter, voksdug og selvklæbende plastik. Det var bestyreren, som stod for den daglige betjening af kunderne, men familien afløste ved ferier og sygdom. Poul Christensens enke Tove fortæller, at de efter nogle år syntes, at det var for meget at have både malerfirma og to forretninger, så i 1981 blev filialen i Tølløse solgt til Jan Frost.

Farvehandlen havde fra 1967 til 1981 tre forskellige ejere, som på forskellige måder prøvede at tilpasse butikken til tidens handelsliv og konkurrence. Lokale prioriterin-

Ny facade med to store vinduer i 1977. (Foto: Tove Christensen).

ger for byens handel og nye muligheder for at købe billigere maling andre steder gjorde, at der ikke længere var plads til denne specialforretning i Tølløse.

Mary Jensen og Jan Frost 1957-1972

Ved faderens død i 1957 gik Jan stadig på Sejergårdsskolen. Han kom efter endt skolegang i lære som urmager hos urmager Ewald Olsen i Roskilde, men han fik også mulighed for at afprøve guldsmedefaget, når han i sine pauser kiggede forbi den nærliggende guldsmedeforretning C. Andersen & Enig. Her fik han lov til at "lege" med dette fag og kunne senere som autodidakt virke som guldsmed.

Som udlært urmager arbejdede Jan Frost i en periode i København i 3 forskellige butikker. I 1968 blev

han gift med Lisa, som var uddannet i sekretariatet på Holbæk kommune. Senere blev hun sekretær for administrationen på Holbæk sygehus. Til dette job fulgte en funktionærbolig, så Jan pendlede til arbejdet i København fra Holbæk. Omkring 1970 blev han træet af den daglige togtur. Han sagde sin stilling op uden at have andet arbejde. Han havde egentlig bestemt, at han ikke ville fortsætte som urmager. Der skulle ske noget andet. Men en dag satte han sig i urmagerværkstedet, som stod uforandret fra dengang hans far arbejdede i det. Moderen var ved at stoppe med forretningen, som hun med hjælp fra forskellige urmagersvende havde videreført efter Poul Jensens død. Der lå lidt arbejde, der skulle repareres, så det ordnede Jan. Det endte med, at han og Lisa fra 1972 overtog forretningen, som trængte til en kærlig og professionel hånd. Lisa stoppede som sekretær, og sammen har de siden videreført guldsmede- og urmagerforretningen.

Jan Frost i urmagerværkstedet omkring 1972. (Foto: Lisa & Jan Frost).

Lisa og Jan Frost 1972-

De startede i lejede lokaler. Jan som urmager i værkstedet i baglokalet, mens Lisa solgte sølv- og guldvarer i butikken mod gaden. Det fortsatte til 1981, hvor de købte hele huset af Poul Christensen. Efter 53 år med urmagervirksomhed i lejede lokaler blev urmageren nu herre i eget hus og indrette-

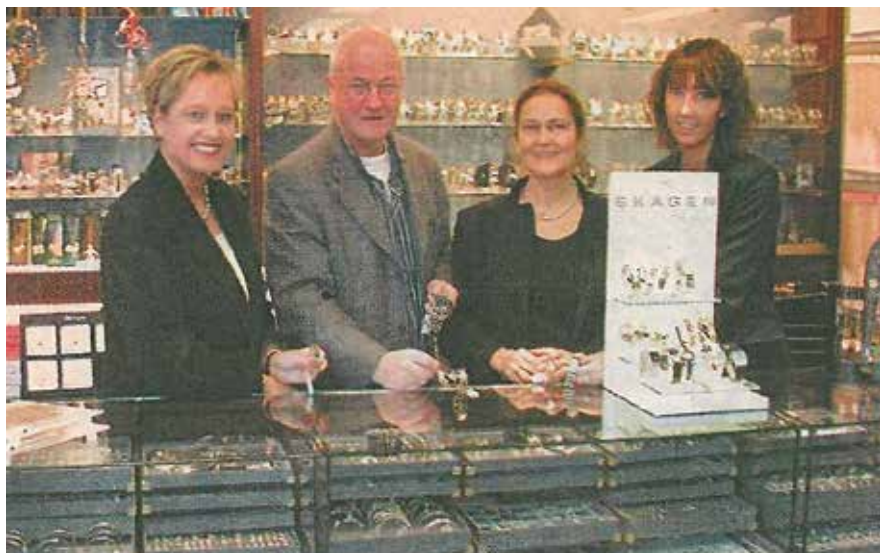
de forretningslokaler i hele underetagen. Urmagerværkstedet blev udvidet med det lokale, hvor der tidligere var forretning. Det gamle værksted forblev uforandret, som i Poul Jensens tid. Guldsmedeafdelingen og kontoret blev indrettet i den tidligere farvehandel. Forretningen blev omdannet til en moderne ur-guld-sølv butik, som blev kendt for et stort udvalg af varer, kvalitet, godt håndværk og venlig betjening af kunderne.

De har haft lange arbejdsdage, men hver med deres arbejdsområder. Lisa stod for guldsmedeforretningen og regnskaberne, Jan for urene. Der har ikke været gennemtræk af medarbejdere i forret-

ningen. De ansatte er blevet i mange år, og flere startede som bypiger. 2 er udlært i guldsmedeafdelingen og 1 i urmagerafdelingen.

Lisas forældre, Oda og Gunnar Poulsen, flyttede ind i lejligheden på 1. sal i 1983. Den var indflytningsklar efter Stig Katholms istandsættelse. Gunnar døde i 1989 og Oda i 2004. Jans mor Mary Jensen boede til sin død i 1999 i villaen over for forretningen. Lisa og Jan flyttede i 1974 fra sygehuslejligheden til eget hus i Tølløse, hvor de stadig bor.

Urmagerfaget har ændret sig gennem årene. Tidligere blev der ordnet optræk og fjedre samt rensset ure. I dag er det mest batterier, der

Lisa og Jan Frost med Jette, som var ansat i 20 år, og Annemette, som var ansat i 10 år. Den første elev, Vibeke, var ansat i 16 år. (Foto: Lisa & Jan Frost, 2003).

Lisa og Jan Frost har aldrig holdt lange ferier. Hvis de i starten havde ferier, passede Jans mor forretningen via en ledning over Tølløsevej, så hun kunne høre butiksklokken, når der var kunder.

skal skiftes. Der er stadig meget originalværktøj i værkstedet, som i stor udstrækning er bevaret, som da Poul Jensen brugte det. Det er opbevaret i små æsker og stadig

gemt i skabene. Der er også mange gamle ure på værkstedet, fine eksempler på godt urmagerhåndværk. Antallet af urmagere i området er faldet markant, så butikken har haft lidt af et monopol. Blandt kollegaer er Jan kendt for sin faglige og kollegiale entusiasme. Der har desværre også været flere røverier de seneste år, hvor Jan Frost har sat sig til modværge og forfulgt røverne.

Det er med vemod, at Lisa og Jan Frost lukkede forretningen i 2013. De har ikke selv børn, så forretningen, dens personale og kunder har været familien. Flere kunder er blevet betjent gennem flere generationer, men nu er det blevet tid til at gå på pension. Det har været en velbesøgt forretning, med en

Tølløsevej 15, juni 2013. (Foto: Jørgen Bruhn).

stor kundekreds, også med mange kunder uden for Tølløse. Man kørte gerne langt for at få kvalitet og god betjening. Personalet ville gerne have købt butikken, men det var i disse tider med finansiell tilbageholdenhed ikke muligt at låne penge til det.

På Tølløsevej, som engang var byens travle hovedstrøg med købmænd, håndværkere, specialforretninger og industri, er byens eneste urmagerforretning nu lukket efter mere end 100 års virke i det samme hus. Det er på nuværende tidspunkt uafklaret, hvad der videre skal ske med huset.

Kilder og billeder:

Tølløse Stationsby Jubilæumsskrift 1874-1974. Historisk samfund for Holbæk Amt 1974

Kirkebøger fra Den evangelisk-lutherske Frikirke

Jernløse Lokalhistoriske Arkiv

Tølløse Lokalhistoriske Arkiv

Lisa og Jan Frost scrapbog

Niels Eskjær Hansen

Stig Katholm

Tove Christensen

John Milo Larsen

Jørgen Bruhn

Bent Christensen

Holbæk Museum

Jan Frost i værkstedet september 2013. (Foto: Holbæk Museum).

KÆRE FADER !

Uddrag af et brev om Slaget ved Somme¹

I begyndelsen af 1900-tallet var der flere nordiske håndværkere, der fandt sammen i Paris. Der endte gerne deres tur på valsen. Ved udbrud af Første Verdenskrig meldte flere af dem sig under fanerne til den franske hær, fordi - som de mente - krigen ville være overstået i løbet af fire uger.

I anledning af 100-året for udbruddet af krigen bringes her uddrag af et syv sideres brev, som en af disse frivillige, Jens Valdemar Heyn (1888-1957), en ung møbelsnedker fra Sdr. Ørslev, skrev til sin far, Ehlers Heyn². Jens Valdemar Heyn er slægtning til Erik Heyn Olsen, Tølløse.

'Da du kære fader har bedt mig om at nedskrive en skildring fra et slag hvor jeg har været deltager, saa det vil jeg forsøge.'

'Efter at have ligget i skyttegrave i to maaneder blev vi ført tilbage paa en stor mark i nærheden af en lille landsby, hvor vi opslog vore telte og installerede vore køkkener, for at vi i nogle dage kunne gøre os rigtig i stand til den store offensiv i la Somme, efter at vi havde vildt os i en uge tid og havde rensat

vore uniformer og gevæerne pusset blanke, nærmede sig dagen da vi skulle af sted ud paa skuepladsen, vi havde i flere dage hørt larm og torden fra vores arteleri, og rygget gik at der snart ikke var mere tilbage af deres skyttegrave i første linie, og at de første byer var lagt i aske. Saa det var jo med begejstring at vi skulle gaa paa hvor haar nakkede fjende, det er jo altid gemytligt at drøfte fjenden før et angreb end efter. Vi skandinaver havde et tilholdssted paa pladsen hvor vi samledes de sidste aftener for at opmuntre hinanden ved et glas vin med en kage og drøfte de foregaaende slag vi havde deltaget i, vor de fleste af os var kommen godt fra det. (...)'

Så blev der kommanderet til afgang:

'Vi standsede længere fremme, og krøb op paa kanten af løbegraven, vi kunne se den aabne mark, kammeraterne havde begyndt kampen, med bajonetten paa geværet storme fremad under et heftigt bombardement. Kommandanten gik imidlertid længere frem og vi laa saa nede i en dal, vi kunne ikke længere se vores kammerater, blot hørte vi geværild, for fuld hals, de ledt saerede begyndte at komme tilbage, den første jeg saa var

¹Brevet har muligvis været underkastet censur.

²Valdemars Heyns stavemåde er bibeholdt.

KÆRE FADER ! Uddrag af et brev om Slaget ved Somme

ved Marina Wijngaard

Franske soldater i skyttegravene ved Somme.

en lang norman som var ramt i ansigtet af en granat stykke, men ikke færdig, han var allerede forbundet, paa mit spørgsmaal har du set noget til de andre, svarede han at Lange var saaret men hvor meget han havde faaet ved jeg ikke, lidt efter ser jeg en komme med venstre arm indbunden, jeg ser nøje efter, er det ikke Birch, jo det er det, jeg ventede til han var nær, er du saaret? Ja en kugle i gennem armen, men ikke farligt, og jeg sagde det slap du godt fra, ja men det var bare for sent var hans svar. ’

’Hvad jeg lagde mærke til da vi gik frem i de tyske løbegrave, var at de var fulde af ledninger som gik ned i jorden til miner til at springe løbegravene i luften med, men til stort held for os, fjenden kom saa hurtigt ud af gravene at de ikke har haft tid

til at forbinde ledningerne, saa de kunne benytte.’

’Vi tog ca. 300 fanger og flere mitrailleuser. Der var enkelte forsøg af fjenden paa at tilbagetage deres stillinger, det var nært gaaet galt med et kompagni der nær var blevet taget til fange, men saa gik resten af bataljon paa, og med hjælp af vores militær maatte fjenden give op. De fleste af fjenden maatte lade livet eller blev taget til fange ca. 800, vi holdt stillingen i 24 timer før vi blev afløst, af det regiment som laa bag os, vi gik tilbage for at hvile os, men der var ikke fred fra de store kanoner, som uforskammet river arme og ben af hvem som helst de træffer paa deres vej.’

’Det er inderligt at se de tyske fanger gik 4 og 4 med en sygepose og en baare, helt ud til første linie, hvor

de fandt baade tyske og franske saarede soldater som faar samme behandling.'

Så springer han til offensivens syvende dag:

'Vi begav os paa vej ud til første linie, da mørket faldt paa, vi naaede endnu en gang igennem et stærkt bombardement, saa det varede længe før vi naaede ud til vores stillinger, hvo vi fandt vore kammerater i en ynkelig tilstand, de blev glade da afløsningen kom, og forsvandt kort tid efter.'

Sammen med en korporal blev han sendt af sted efter fødevarer, men de havde svært med at komme tilbage til deres post.

'.. men det var sørgelige ting vi saa, vor kommandant var haardt saaret tillige med vor kammerat der havde været ved hans side, og flere andre og et par laa i deres blod i løbegraven, blege og ubevægelige, saa det var en gru at se paa, min kammerat som havde vagten var undsluppen men lampen lignede ikke en signallampe mere, vi var jo saa kun to tilbage af vor post paa 5 mand de andre var saarede, vi uddelte saa vor føde, men jeg havde ingen appetit ikke engang til at tage min vin eller rom, jeg var træt jeg havde ikke lukket et øje i to døgn.'

Han faldt i søvn med en del af rationen i lommen. Han havde mistet sit gevær, men fundet et

nyt. Næste dag fortsatte med endnu et fremstød, og Valdemar blev ramt i overarmen.

'Jeg saa til min haand, jo det var rigtigt min haand flød med blod, jeg tænkte naar gaar det saadan til at blive saaret, jeg forsøgte at røre fingrene for at se om min haand havde taget skade, det havde de ikke, jeg forstod nu at det var farligt at ligge paa marken, da kuglerne gik meget lavt, jeg ville tage mine tasker af for at lave en lille forskansning, men min haand ville ikke længere gøre tjeneste (...) Jeg tænkte, skal du krybe tilbage eller skal du løbe, jeg kom til det resultat at hvis jeg krøb kunne jeg ledt blive ramt af en kugle i kroppen, men hvis jeg løb oprejst havde jeg nok det held at hvis jeg blev ramt blev det en kugle i benet, det er jo ikke så farligt, og jeg var da naaet hertil med kun en kugle i armen, saa jeg naar nok løbegraven uden uheld.'

Han blev transporteret til hospitalet ved Dieppe, hvorfra han skrev til sin far.

'Jeg er nu snart rask igen og skal forlade hospitalet som jo er mindre interessant, men det maa jeg jo finde mig i. Jeg tror nu jeg har fortalt det vigtigste saa nu vil jeg slutte for denne gang.

Heyn Valdemar Jens

signalere au P.E.M.

regiment de march de la legion étrangère

Kroen ved Ellebro Dam

"Da der engang for Hundrede Aar siden faldt ind med en stor Tørke over hele Landet, saa at alle Vandmøller maatte staa stille, og Folk ikke kunne faa deres Korn malet, gik en Herremand af de Billers Slægt en Dag i sin Gaard meget bedrøvet og nedslaaet. Da kom hen til ham en lille Dværg, som var ganske laadden over hele Kroppen og havde i sin Haand et Træ, der var oprykket ved Roden. Da han nu stod over for Herremanden, spurgte han ham, hvorfor han var så bedrøvet. Dertil svarede Hr. Bille: "Hvad kan det nytte, at jeg siger dig det, du kan dog ikke hjælpe mig?" Dværge svarede: "Du er nedslaaet, fordi du ikke kan faa dit Korn malet, og du har dog mange Børn og Folk, der trænger til Brød. Men jeg skal vise dig et Sted på din Grund, hvor

du kan bygge syv Møller, som aldrig skal mangle Vand!". Og da han havde vist Hr. Bille Stedet, byggede denne syv Møller, som endnu den Dag i Dag findes ved Ellebro Dam og aldrig staa stille af mangel på Vand, hverken Sommer eller Vinter." (Thieles Folkesagn fra 1818-1823).

Historien om kroen

Det er måske dette underjordiske væsen, der har lagt navn til Ellebro Dam³ - nu Elverdam. Fra mange broer og vadesteder kendes der sagn om åmanden eller elverkongen eller en trolde, der kræver afgift af de passerende. Og området ved

³Der findes endnu en Ellebro ved Glim. Navnet kan også tolkes som "broen ved Elletræerne".

Elverdams Vandmølle. (Postkort, Tølløse Lokalkrav).

Elverdamskroen har i gamle dage været meget vanskeligt og farligt at passere med søer og moser og dybe hjulspor. Åen var i middelalderen en bred og flømmende strøm, som var sejlbart fra Tempelkrogen og helt frem til Aastrup.

Det er ikke klart, hvornår Elverdamsmøllen er bygget. Den er jo mærkeligt placeret, fordi den fik sit vand ad Danmarks sidste bevarede akvædukt helt fra Røde Kilde længere op ad dalen. Det har været et kostbart og besværligt anlæg. Møllen fandtes sandsynligvis allerede i begyndelsen af 1600-tallet, men vi kender ikke bygherren.

I 1731 var den første møllekro brændt ned, og ejeren, fru Vibeke Juel til Aastrup, investerede i en ny bygning. Hun søgte i 1734 om et fornyet kongeligt privilegium til krovirksomhed.

Det var dengang naturligt, at der på møllerne blev drevet krovirksomhed. Mens bønder og karle ventede på at få malet, kunne de få en dram og en øl og måske en bid mad. Elverdamsmøllen lå fra starten bekvemt ved fortsættelsen af Kongevejen fra København til Roskilde og videre til Kalundborg. Det var et vanskeligt sted for kuskene og hestene, som skulle ned ad hulveje og så over broen. I 1625 blev der oprettet en postrute til Kalundborg. Kromanden på Elverdamsmøllen havde altid mod betaling ekstra heste til rådighed. Møller Laurids Andersen skrev i 1735 til rentekammeret, at han vedligeholdte broen over den svulmende å, og han bemærkede, at de vejfarende ret kunne gå hen og krepere, hvis ikke der var en kro på stedet.

I 1791 byggede man Kragebro eller

Gæster foran Elverdamskroen og formentlig kroparret i døren.
(Postkort, Tølløse Lokalkaliv).

Krage, en smuk bro af granitkvadre med Christian den VII's monogram. Denne bro indgik i en serie af broer af denne art, som f.eks. den ved Tuse Kirke.

Vejen ned til Kragebro var imidlertid stadigvæk i mange år en frygtelig leret og stejl hulvej, kaldet Skinnebrinken, hvor man nu og da hørte om røveriske overfald. Der er tale om en kongevej, som i princippet er forbeholdt kongen og hæren, og der var en bom ved Elverdamsdam og ved Tuse. Mange sneg sig udenom ad Skovvejen, som var alfarvej, bedre og fri for bomme.

Området var farligt og ret lovløst. Der var røvere, og de vejfarende kunne ikke vide sig sikre. Så sent som i 1940 kunne to gamle forhenværende kuske fortælle, hvordan man kørte i kortege med 3 spand ad gangen. Forrest i vogntoget sad en kusk med et våben i form af en vognnøgle. Og alligevel nåede tyveknægterne at snuppe både ænder og gæs fra vognene.

Efter en brand i 1848 blev krovirk-somheden skilt fra Elverdamsmøllen, og en ny kro blev opført på den anden side af åen. Møllen fortsatte, bl.a. som savværk, og blev nedlagt i 1930'erne. I 1876 solgte lensgreven på Aastrup, grev Dannemand, kroen for 16.000 kr. Denne kro er forevigtet på et maleri, malet af Rasmus Christiansen, som befinder sig på Post- og Telemuseet. Den brændte igen delvis i 1879, idet murene var intakte efter branden. På

bagsiden af bygningen kan ses årstallet for genopførelsen og initialerne NI og AMI. De bedste materialer blev genbrugt. I 1930'erne blev rejsestalden, der lå ud mod Kvarmløsevej, revet ned, og bjælkerne blev genanvendt i den store krostue.

I den nærliggende Kragemose blev de skudte krager hængt op for at bortskræmme deres artsfæller. Sammen med møllen, som blev nedlagt i 1930'erne, vejpligtstene og milesten udgør kroen og broen et smukt og bevaringsværdigt kulturlandskab.

Den kvikke kropige

En hestpranger kom en dag med fyldt pengepung til Elverdamskroen. En særdeles dristig røver fulgte efter ham og skjulte sig på gården for at berøve ham om natten. Kropigen havde intet bemærket. Hun sad længe oppe og spandt, mens hun ventede på sene gæster. Da hun skulle bruge mere blå, gik hun op på loftet og greb for sig i mørket. I stedet for blå fik hun fat i tyveknægters hår, men hun var kvik og sagde højt: "Nå, det må være det særlig fine blå, som vi først skal bruge senere". Så listede hun sig ned og vækkede karlene på kroen. Røveren blev fanget og sagde truende til pigen: "Havde jeg troet, at du var så snedig, så var du ikke sluppet i live". Prangeren drog af sted med sin pengepose, og sagde sig intet om belønning til pigen.

En vise fra Tølløse Slot

Sigfred Pedersen, der levede 1903-1967, havde mange talenter. Han var litteraturanmelder, maler, skuespiller, restauratør og journalist. Mest kendt er han dog nok som ophavsmand til viserne ”Katinka, Katinka, luk vinduet op”, ”Nu går våren gennem Nyhavn”, ”Tørresnoeren” m.fl.

At Sigfred Pedersen også har skrevet om et besøg på Tølløse Slot, er derimod nok ukendt for de fleste. Visen, der har titlen ”En dag på Tølløse Slot”, er en del af hans ”Nye og sørgelige viser”, der udkom første gang i 1933.

En dag på Tølløse Slot

*Hr. Oxe var en dejlig mand
med rige evner, stor forstand
Han signed Sjællands blanke søer
med trinde karper, klokkefrøer.*

*Af penge pugged han et læs,
bestandig lå han i proces.
Hans bønder badet var i sved,
men han gik op. Og de gik ned.*

*Hvor fordum han i salen sad
med oksehoved, tyreblæk
og brummed efter oksers skik
og drak sin dram til saltenmad.*

*Der sidder nu Fritz Berg og jeg,
der råder nu en fæl ståhej.
En tjener kommer, når vi kalder,
vi leger med hans queuer og baller.*

*Hvor blev Hr. Peders blå baret?
Hans fløjelsvams? Og hans klaret?
- jeg skimter kun en grå kasket,
et par plusfours, en heptonette.*

*Men godt for det. Vi dagens børn
har fældet oxen, då og ørn.
Hurra, hurra – forsvar det ny
thi du som jeg er parvenu.*

*Hvis ikke alt var skiftet om,
vi ikke her i salen kom,
men var kun hundehullets gæst
og red kun fogdens skarpe hest.*

*Hurra for hver en fed grossér,
der kommer her – hovér, hovér.
Thi han som du er frank og fri.
O, frihed, lighed, broderi.*

*Se os på Peder Oxes eng
som Jepper i baronens seng.
Vi knejser, og vi breder os,
man kæler for os, feder os.*

*Forsvunden er den gamle tid,
thi jeg, der ikke har en hvid,
har spejlglasruder, stukkatur,
parketgulv, Bertram-Larsen-uhr.*

*Men tjenerne står nu som før
og bukker foran slottets dør.
Og øllet går den vante vej.
Hurra, at alting skifter ej!*

I 1927 købte grosserer A. Larsen, kaldet Tomatkongen, Tølløsegår-

den. Selv flyttede han ind i forpagterboligen, mens han udlejede slottet til en Restauratør Schweitzer fra København. Gartneriet og parken til slottet blev udlejet til direktør Skovlund Johansen, der forsøgte sig med botanisk have og dyrepark på stedet. I begyndelsen af 1930'erne blev Tølløse Slot et kendt forlystelsessted, hvor der også var mulighed for overnatning.

Barbermester Kr. Rasmussen, Tølløse, har i et interview fortalt, hvordan han en dag blev kontaktet af Restauratør Schweitzer. Han ville gerne lave en aftale med den lokale barber- og frisørmester om, at denne daglig skulle møde op på slottet og barbære såvel gæster som hans 10-mands store tjenerstab. Tjenerne skulle nemlig hver morgen stille til parade, velfriserede og nybarberede, med nypudsede sko og med tøjet i orden!

Kr. Rasmussen fik sin egen barber- og frisørsalon på slottet, og han fortæller, at han dér klippede og barberede mange af tidens kendisser, bl.a. var Thorvald Stauning, landets statsminister, mellem hans kunder. I lokalsamfundet gik der rygter om, hvad der forgik på Tølløse Slot. Rygterne fortalte, at der fandt spise- og drikkegilder sted, der nærmest kunne betegnes som orgier, og de kunne vare i flere dage. En chauffør kom således til at vente i flere dage på, at hans principal skulle få lyst til at vende næsen hjemad. Men chaufføren skulle hol-

Sigfred Pedersen.

de sig parat, for når herskabet skulle hjem, var det her og nu!

Det har formentlig gået lidt mere fredeligt til, da Sigfred Pedersen besøgte restaurationen på Tølløse Slot og blev inspireret til at skrive ovenstående vise. Den har i årtier levet i al ubemærkethed, godt gemt af vejen i en støvet visesamling. Men med sin filosoferen over tidens udvikling i de historiske rammer, bidrager Sigfred Pedersen alligevel med en brik af puslespillet til Tølløse Slots historie.

Udflugt til Egholm Slots Museum

Torsdag d. 7. maj 2015 er der miniudflugt til Egholm Slots Museum i Hornsherred. Turen arrangeres i forlængelse af Arkivernes Dag 2012, hvor temaet var "Soldaterliv på Tølløseegnen", samt i forbindelse med vinterens foredrag af major Frede Didriksen og marinehistoriker Johnny Balsved om henholdsvis Holbæk Kaserne og Slaget på Isefjorden i 1943.

Ejeren af slottet / museet Ole Falck guider os rundt. Han er en fantastisk fortæller, og man kan høre, at det er hans mangeårige interesse og passion, som kommer frem i hans fortællinger.

Museet rummer en hel unik samling af våben fra 1600-tallet til og med 2. verdenskrig. Der er over 600 skydevåben og mere end 80 mannequiner. Udstillingen omfatter et helt afsnit om 2. verdenskrig med ty-

ske, engelske og amerikanske soldater. Endvidere vil man kunne se nedkastningscontainere med indhold samt frihedskæmpere med alt, hvad der hører til. Der er flere køretøjer, som har deltaget i D-dagen i 1944.

Museet råder også over en pæn samling af western-sadler, våben, sporer m.m. Desuden er der en udstilling om gardehusarer og livgardister til hest.

Vi mødes ved Egholm Slot, Trehøjevej 45, 4070 Lejre (Hornsherred) kl. 19.00. Pris pr. person 150 kr., der inkluderer et let traktement. Der kan max. deltage 25 personer, hvorfor man bedes tilmelde sig til Erik Lausen på tlf. 59 18 59 22 senest 1. maj 2015. Ved problemer med transport: kontakt evt. bestyrelsen for samkørsel.

Busudflugt: På sporet af Midtbanen-Ringsted/ Frederikssund

Lørdag d. 13. juni 2015 er der arrangeret busudflugt, hvor vi - i forlængelse af Ole Chr. Munk Plums særdeles velbesøgte foredrag i januar 2014 - vil besøge nogle af de spændende lokaliteter, som stadigvæk findes langs den nedlagte Midtbane. Vi stopper flere steder undervejs, og der kan forekomme små spadsereture (let sværhedsgrad). Yderligere oplysninger følger i næste medlemsblad, da vores 2 guider (Ole Chr. Munk Plum og Hans Bjerregaard Christiansen) først senere på året fastlægger den endelige rute.

Foreningen er vært ved et let trak-

tement (sandwich og drikkevarer). Turen varer 4-5 timer og koster 200 kr. pr. person. (inkl. traktementet). Max. antal deltagere: 52 personer. Tilmelding senest 1. juni 2015 til Erik Lausen (tlf. 59 18 59 22) eller Sv. Aage Jørgensen (tlf. 59 16 10 19).

Kontingent m.v.

Ægtepar: 250 kr. Enlige: 150 kr.

Kontingentet er for et helt år og kan betales ved mødeaftenerne i januar og februar. Der kan også indbetales på bankkonto 4398 5397081 inden 1. marts.

Er der medlemmer, der ønsker transport til møderne? Ring til et af bestyrelsesmedlemmerne, som vil hjælpe med samkørsel.

Medlemmer har gratis adgang til aftenarrangementerne. Kaffe med brød: 30 kr. Gæstebillet: 20 kr.

Løssalgspris på ekstra numre af medlemsbladet: 30 kr.

Forretningslivet før i tiden - Arkivernes Dag 2014

Lørdag d. 8. november 2014 deltager Tølløse Lokalarkiv som tidligere år i den landsdækkende Arkivernes Dag. Mellem kl. 10.00 og 15.00 vil der være Åbent Hus i Arkivet på Hjortholmvej 9 samt mulighed for at se en udstilling over temaet "Håndværkere og handlende i den gamle Tølløse Kommune". På plancher i bibliotekets foyer vises, hvordan de fem byer Tølløse, Soderup, Kr. Eskilstrup, St. Merløse og Ugerløse havde et blomstrende forretningsliv før i tiden. Her kunne man købe alt, hvad hjertet begærede, lige fra de basale daglige fornødenheder til hårspænder, jagtgeværer og isvafler!

Arkivet vil på dagen traktere med kaffe og kage, og der vil være mulighed for at aflevere billeder og arkivalier samt stille spørgsmål af lokalhistorisk karakter.

Sæt allerede nu kryds i kalenderen – det plejer at være en rigtig hyggelig dag.

Arrangementer 2014

Alle aftenmøder holdes i Aktivitetshuset, Nytorv 14, Tølløse

Torsdag d. 9. oktober 2014 kl. 19.30

Dan Billeskov, St. Merløse: Mit liv i offentligt rum.

Torsdag d. 13. november 2014 kl. 19.30

Naturfotograf Henrik Just, Vipperød: Fotos fra Skandinavien (natur-, landskabs-, fugle- og pattedyrsbilleder, samt fotos af brune bjørne)

Torsdag d. 11. december 2014 kl. 19.30

Sognepræst Lisbeth Juhl Jørgensen, Gl. Tølløse: julemøde / -hygge

Arrangementer 2015

Torsdag d. 8. januar 2015 kl. 19.30

Solvej Pedersen, St. Merløse: Frivillighed i et historisk og nutidigt perspektiv

Torsdag d. 12. februar 2015 kl. 19.30

Pens. major Frede Didriksen, Holbæk: Holbæk Kasernes historie

Torsdag d. 12. marts 2015 kl. 19.30

Generalforsamling. Herefter Lokalhistorisk Quiz ved arkivar Inge-Lis Madsen

Torsdag d. 9. april 2015 kl. 19.30

Marinehistoriker John-ny Balsved, Havnsø: Slaget på Isefjorden – artilleriskibet Niels Juels kamp mod tyskerne d. 29. august 1943

Torsdag d. 7. maj 2015 kl. 19.00 (bemærk tidspunktet)

Udflugt til Egholm Slot / Våbenmuseum v. Kr. Hyllinge. Kørsel i egen bil. Pris: 150 kr. pr. person (inkl. let traktement). Tilmelding senest 1. maj til Erik Lausen (tlf. 59 18 59 22). Læs mere om udflugten inde i bladet.

Lørdag d. 13. juni 2015 (tidspunkt ikke fastlagt endnu)

Bustur: På sporet af Midtbanen – Ringsted / Frederikssund. Pris: 200 kr. pr. person (inkl. let frokost og drikkevarer). Tilmelding senest d. 1. juni til Erik Lausen (tlf. 59 18 59 22) eller Sv. Aage Jørgensen (tlf. 59 16 10 19). Læs mere om busturen inde i bladet.

Lørdag d. 5. september 2015

Bustur til Skovsgård Gods på Langeland, Rudkøbing og Lundeberg Havn. Afgang Tølløse kl. 07.30, hjemkomst ca. kl. 19.00. Pris inkl. frokost m.v.: 500 kr. pr. person. Mere om udflugten i næste medlemsblad.

Lokalhistorisk Forening for Tølløse Egnen og Tølløse Lokalarkiv

Formand

Svend Aage K. Jørgensen
Svalevej 1
4340 Tølløse
E-mail: svaakj@tollose.dk
Tlf. 59 16 10 19

Næstformand

Marina Wijngaard
Østergade 20
4340 Tølløse
E-mail: marina@tollose.dk
Tlf. 59 18 58 41

Kasserer

Erik Lausen
Lindestien 5
4340 Tølløse
E-mail: erik@tollose.dk
Tlf. 59 18 59 22

Bestyrelsesmedlemmer

John Jeppesen
Jernbanevej 19
4340 Tølløse
E-mail: john@tollose.dk
Tlf. 51 44 61 07

Eigil Piil Petersen

Fasanvej 7
4370 St. Merløse
E-mail: eigil@tollose.dk
Tlf. 57 80 15 10

Grethe Preisler

Pilevej 90
4340 Tølløse
E-mail: grethe@tollose.dk
Tlf. 59 19 47 57

Kirsten Lousdal

Stærvej 14
4350 Ugerløse
E-mail: kirsten@tollose.dk
Tlf. 21 90 40 07

Bestyrelsessuppleanter**Vivian Pihl**

Pilevej 60
4340 Tølløse
E-mail: vivian@tollose.dk
Tlf. 60 62 71 74

Carsten Kristoffersen

Bakkedraget 14
4340 Tølløse
E-mail: carsten@tollose.dk
Tlf. 31 42 48 84

Foreningens hjemmeside

www.tølløse.dk
webmaster: John Jeppesen

**Holbæk Arkiverne/
Tølløse Lokalarkiv**

Hjortholmvej 9
4340 Tølløse
Tlf. 72 36 70 83 / 72 36 36 24
E-mail: tollose-arkiv@holb.dk

Arkivets åbningstider

Onsdag kl. 13.00 – 17.00

Arkivleder

Inge-Lis Madsen
Nybyvej 62
4340 Tølløse
Tlf. 59 18 68 85
E-mail: ilm@holb.dk